

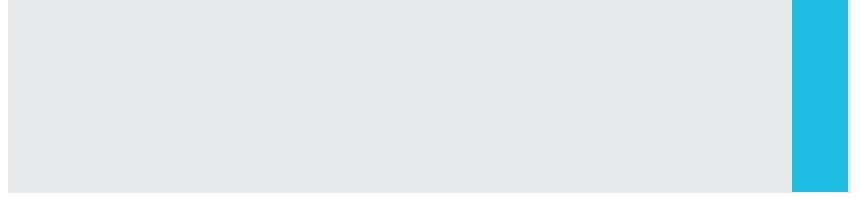

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΟΝΟΪΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΡΟΝΟΪΟΥ

ΚΥΚΛΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΕΝΑ
Απρίλιος 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	3
Αρανίτου Βάλια <i>Η «à la carte» σχέση κράτους οικονομίας: εργοδότες προ των πυλών του κράτους</i>	5
Βήλου Αιμιλία <i>Το συνδικαλιστικό κίνημα απέναντι στις προκλήσεις του «τώρα» – Η πανδημία ως ευκαιρία;</i>	9
Δοξιάδης Κύρκος <i>Η επόμενη μέρα στον πολιτικό ανταγωνισμό μετά τον κορονοϊό</i>	12
Δρακουλαράκος Σταύρος <i>Τα νέα δεδομένα για την ελληνική εξωτερική πολιτική εν μέσω της διεθνούς πανδημίας</i>	14
Ερηνάκης Νίκος <i>Σκιαμαχώντας με το Μέλλον: Τι και πώς θα μπορούσε να αλλάξει μετά την κρίση του κορονοϊού;</i>	16
Καναούτη Σοφία <i>Κοινωνικά και πολιτικά ερωτήματα μετά τον κορονοϊό</i>	20
Κατσαμπέκης Γιώργος <i>Ευθύνη, ανευθυνότητα και δημοκρατική αντιπαράθεση σε καιρούς πανδημίας</i>	22
Κατσουρίδης Γιάννος <i>Η πολιτική αλλαγή κάθε άλλο παρά βέβαιη είναι</i>	27
Κεσσόπουλος Αλέξανδρος <i>Το λαϊκιστικό φαινόμενο στη συγκυρία της υγειονομικής κρίσης</i>	30
Κουρής Γιάννης <i>Η δεύτερη ευκαιρία της ευρωπαϊκής Αριστεράς</i>	33
Μανιούδης Μανόλης <i>COVID-19, υγειονομική και οικονομική κρίση: προς μια εμβάθυνση του νεοφιλελεύθερου παραδείγματος;</i>	35
Μήτας Στέργιος <i>Η πανδημία, ο νόμος, η αλληλεγγύη</i>	37
Μητροπούλου Αγγελική <i>Η απόσταση μεταξύ της «εξωτικοποίησης» της υπαίθρου και της προστασίας της</i>	39
Μπαλαούρα Όλγα <i>Τα πολιτικά μαθήματα της κοινότητας</i>	41
Παπανικολόπουλος Δημήτρης <i>Πολιτισμικές ευκαιρίες για την αλλαγή του πολιτικού ανταγωνισμού μετά τον κορονοϊό</i>	43
Πιερίδης Κωστής <i>Το «τέρας» του νεοφιλελευθερισμού σε «καραντίνα»;</i>	45
Σεριάτος Άγγελος <i>Η πανδημία και οι συνέπειες της, ως ευκαιρία για την αναδιαμόρφωση των όρων διεξαγωγής του πολιτικού ανταγωνισμού</i>	47
Σπουρδαλάκης Μιχάλης <i>«Η ζωή μετά...» η δεύτερη ευκαιρία</i>	50
Τάσσης Χρυσάνθος <i>Πολιτικά κόμματα και κράτος στην μετά την πανδημία εποχή</i>	55

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ξέσπασμα της πανδημίας του κορονοϊού και οι συνακόλουθες επιδράσεις της σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής, δημιουργούν ένα πλαίσιο κρίσης, από το οποίο δύσκολα θα ξεφύγουν οι σύγχρονες κοινωνίες. Τόσο η χρονικότητα αυτής της κρίσης – επρόκειτο για μια μία συμπύκνωση σε ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα ραγδαίων εξελίξεων που επιφέρουν τεράστιες υγειονομικές αναταραχές – όσο και η χωρική της διάσταση – εξάπλωση σε σχεδόν παγκόσμια κλίμακα – δημιουργούν επί της ουσίας το πρώτο πραγματικά παγκοσμιοποιημένο πρόβλημα, που πλέον επηρεάζει άμεσα τις ζωές και τις επιλογές μιας παγκόσμιας κοινής γνώμης. Υπ’ αυτήν την έννοια, πιθανότατα η κρίση του κορονοϊού να συνιστά ένα ιστορικό ορόσημο, μια κρίσιμη καμπή, για τη μετάβαση των σύγχρονων κοινωνιών σε ένα νέο παράδειγμα, του οποίου τις ρίζες διαπιστώνουμε στη συγκυρία του lockdown. Είναι σαφές ότι η – έστω και προσωρινή – διακοπή οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων σε ένα κόσμο που χαρακτηρίζεται από τις αμείλικτες ταχύτητες των κοινωνικών διαδράσεων, είναι ένα κοινωνικο-οικονομικό σοκ που σίγουρα θα επιδράσει ριζικά στον τρόπο σκέψης, αλλά και στις μορφές ζωής των ανθρώπων. Και πέρα από αυτό, η επερχόμενη οικονομική ύφεση, η οποία ορθώνεται σαν μία απειλητική αβεβαιότητα, φαίνεται πως αγγίζει όλες τις χώρες, δημιουργώντας ενδεχομένως νέες οικονομικές ταχύτητες και συσχετισμούς δυνάμεων σε περιφερειακή και παγκόσμια κλίμακα.

Στο πλαίσιο αυτό, η προβληματική της επόμενης μέρας δεν είναι μια μελλοντολογική άσκηση, αλλά αντίθετα ένας προβληματισμός που γειώνεται στο τώρα και εκπορεύεται από τις (έκτακτες) ενέργειες των κυβερνήσεων για τον μετριασμό της διασποράς του ιού και τις αντιφάσεις που αυτές αναδεικνύουν. Κάποιοι αναφέρονται στο τέλος της παγκοσμιοποίησης και στην επανάκαμψη του εθνικού κράτους, άλλοι προβλέπουν και προσβλέπουν στην επανεφεύρεση μιας νέου τύπου κεϋνσιανής παρέμβασης, κάποιοι θεωρούν ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος ενός αυταρχικότερου καπιταλισμού και κάποιοι άλλοι αναμένουν μια εκρηκτική και μη διαχειρίσιμη έκρηξη ανισοτήτων. Υπ’ αυτήν την έννοια, η αλλαγή που διαφαίνεται για τη μετά τον κορονοϊό εποχή, θέτει σε επαναδιαπραγμάτευση τόσο τα πλαίσια κοινωνικής και πολιτικής δράσης (πολιτική διαδικασία, οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις, ιδεολογία) όσο και τους δρώντες αυτής της δράσης (κυβέρνηση/αντιπολίτευση, κόμματα, συνδικάτα, επιχειρήσεις, κινήματα κ.ο.κ.).

Η επόμενη μέρα θα αποτελέσει ένα σύνθετο πεδίο πολιτικής και κοινωνικής διαπάλης, κυρίως γιατί η υπαρξιακή απειλή του κορονοϊού αμφισβητεί θεμελιακά τα θέσφατα της τρέχουσας κοινωνικο-πολιτικής διεύθετης.

Στη συνάφεια αυτή, το Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ απευθύνθηκε σε κοινωνικούς επιστήμονες από διαφορετικές πειθαρχίες για τη συγγραφή σύντομων αναλύσεων γύρω από τη θεματική πολιτική και κοινωνία μετά την κρίση του κορονοϊού. Στόχος αυτών των κειμένων και της εν λόγω έκδοσης εν γένει είναι, με βάση την εμπειρία του παρελθόντος και του παρόντος, να προσεγγιστούν, έστω και διαισθητικά, οι εξελίξεις της επόμενης μέρας σε διαφορετικές θεματικές. Ευελπιστούμε ότι θα αποτελέσουν εφιαλτήριο για έναν ευρύτερο προβληματισμό στον αριστερό - και όχι μόνο - χώρο.

Κώστας Ελευθερίου, Συντονιστής Κύκλου Πολιτικής Ανάλυσης

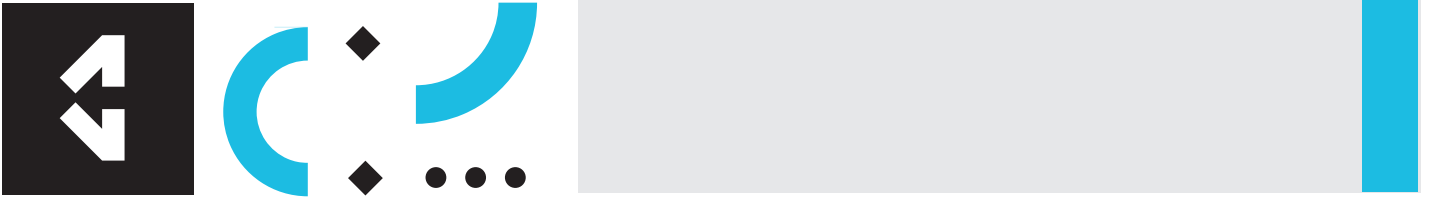
«Η ζωή μετά...» η δεύτερη ευκαιρία

Του Μιχάλη Σπουρδαλάκη *

Παρά το απροσδιόριστο τέλος της πολυεπίπεδης και πολυδιάστατης κρίσης που συνοδεύει την πανδημία ήδη κάνουμε σχέδια για την «ζωή μετά». Προς το παρόν τα σχέδια αυτά έχουν να κάνουν με τις άμεσες ατομικές επιθυμίες της καθεμιάς και του καθενός μας. Επιθυμίες, συγκεκριμένες, απλές ανθρώπινες και αναμενόμενες για «ελεύθερους εγκλωβισμένους». Η τρέχουσα κρίση και οι πρακτικές αντιμετώπισής της, δικαιολογημένες, υπερβολικές ή/και αχρείαστες έχουν δημιουργήσει ήδη ένα κοινωνικό, νομικο-πολιτικό, οικονομικό και ψυχολογικό πλαίσιο που θα πρέπει, από σήμερα, να καταγράψουμε και να σχεδιάσουμε την αντιμετώπισή του. Το πλαίσιο αυτό, ουσιαστικά αποτελεί τις παράπλευρες απώλειες του λεγόμενου ακήρυκτου «πολέμου ενάντια στον αόρατο εχθρό», όπως σκόπιμα τον χαρακτηρίζουν πολλές κυβερνητικές ηγεσίες ισχυρών και μη χωρών.

Πέρα από τις ατομικές επιθυμίες και σχέδια για την «ζωή μετά», φυσικό και αναμενόμενο είναι ο δημόσιος λόγος να εστιάζει στην αντιμετώπιση της προφανούς οικονομικής καταστροφής - δραματικό βάθεμα της εν εξελίξει ύφεσης - που έχει ήδη προκαλέσει η πανδημία. Ιδιαίτερα στη χώρα μας, όπου είναι προφανές ότι η κυβέρνηση βλέπει την κρίση ως ευκαιρία για την γρήγορη επιβολή των πλέον επιθετικών νεοφιλελεύθερων σχεδίων, είναι απαραίτητο να υπάρχει μια απάντηση. Μια απάντηση η οποία με αφετηρία τις ακραίες αντιφάσεις και ανισότητες που αποκάλυψε η κρίση, να προτείνει ένα εναλλακτικό τρόπο κοινωνικής και βεβαίως αναπτυξιακής προοπτικής. Σε αυτό το πλαίσιο και με αυτή τη στόχευση φαίνεται να κινείται και η σχετική πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ.

Ωστόσο, η προγραμματική αυτή πρόταση, όσο και ευρηματική, καινοτόμα και κυρίως ταξικά μεροληπτική για τα κοινωνικά εκείνα στρώματα, που πλήττονται περισσότερο κι αν είναι, δεν θα μπορέσει να έχει επιτυχία υλοποίησης αν δεν αντιμετωπίσει τις παράπλευρες απώλειες της πανδημίας. Απώλειες και αρνητικές συνθήκες που με άμεσο ή έμμεσο τρόπο έχουν προκύψει εκτός των άλλων και από τον τρόπο, που αντιμετωπίζεται η πανδημία.

Μπορεί οι βδομάδες και οι μήνες του εγκλεισμού να μην αποτελούν ικανό χρόνο για την εμπέδωση έξεων, αποδοχή ή ανοχή συμπεριφορών και θεσμικών αλλοιώσεων, ωστόσο οι κρίσεις έχουν την τάση να καθαρίζουν τον κοινωνικό καμβά σε τέτοιο βαθμό, που εύκολα μετατρέπουν πρόσκαιρες και δειλές συνήθειες, τάσεις και συναισθήματα σε πάγιες καταστάσεις. Καταστάσεις που θα κάνουν την «ζωή μετά...» μια κανονικότητα απολύτως δυστοπική.

Φυσικά στο σύντομο αυτό σημείωμα δεν μπορεί κανείς να είναι αναλυτικός σε όλες τις «παράπλευρες απώλειες» αυτού του πολέμου, τις αρνητικές εκείνες καταστάσεις και φαινόμενα, τα οποία πρέπει να ακυρωθούν, να αναταχθούν και ίσως να αντιστραφούν ώστε οι εναλλακτικές, κοινωνιο-κεντρικές προγραμματικές προτάσεις να έχουν τύχη. Ή τουλάχιστον, για τους απαισιόδοξους, η αυριανή κανονικότητα να αποκλείει το αρνητικό φορτίο που θα αφήσει η κρίση. Εντελώς ενδεικτικά θα πρέπει να **αντιμετωπίσουμε**:

α) τον φόβο. Ο κατανοητός φόβος, που το φάντασμα του θανάτου πλανάται πάνω από τον πλανήτη, σε συνδυασμό με τις απαγορεύσεις για την αντιμετώπισή του, δημιουργεί συνθήκες αντικοινωνικότητας, έχει υπονομεύσει την συνεύρεση, τη συλλογικότητα και κατά συνέπεια τη συμμετοχή. Η πολιτική απόστασης, απομόνωσης όλων μας αναπόφευκτα οδηγεί σε έντονη συναισθηματική επιφύλαξη προσέγγισης με τους άλλους και στην υπονόμηση κάθε συλλογικής διεκδίκησης. Η αντιμετώπιση του φόβου με τρόπο που εμπράκτως θα αμφισβητεί την εδώ και τουλάχιστον δύο δεκαετίες διαχείρισή και εργαλειοποίησή του από τις κυρίαρχες κοινωνικές και πνευματικές δυνάμεις πάντα αξιοποιούν επιλεκτικά κάποιες συγκυριακές εξελίξεις πραγματικές ή και εικαζόμενες, για την «κατασκευή» και διασφάλιση κοινωνικής συναίνεσης στο κυρίαρχο ή/και ηγεμονικό (λχ. βλ. τρομοκρατία, προάσπιση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χρεωκοπία, διάλυση της ΕΕ, κά).

β) την ανθεκτικότητα. Η έννοια της ανθεκτικότητας του καθενός από εμάς και της κοινωνίας γενικότερα στις δυσχερείς συνθήκες, εργαλειοποιήθηκε από τα ισχυρά οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα μετά τον Τυφώνα Κατρίνα (Νέα Ορλεάνη, 2005). Φαίνεται να επιχειρείται και σήμερα από τους ιερείς, τον ηθικοπλαστικό κυβερνητικό λόγο, την οργανική διανοήση στρώνοντας και πάλι το χαλί για την ελεγχόμενη κανονικότητα μετά την κρίση.

Μια κανονικότητα που με δεδομένη την επιδεικνυόμενη ανθεκτικότητα του ελληνικού λαού, που άλλωστε με «τις θυσίες του βγήκε όρθιος προσφάτως από τα μνημόνια», δεν μπορεί παρά να οδηγεί όχι μόνο σε «μειωμένες προσδοκίες» αλλά και στην υποχώρηση της προάσπισης του κοινωνικού κεκτημένου. Διαμορφώνεται έτσι ένα κλίμα μειωμένων προσδοκιών που περιορίζει την ένταση των φωνών για επίταξη του συνόλου του ισχυρού και εκτεταμένου ιδιωτικού τομέα της υγείας και σχεδόν ακυρώνει εκείνες που καλούν για κοινωνικοποίησή του σε ένα ενιαίο καθολικό και δημόσιο σύστημα. Κάτι που προφανώς επιβάλλει η σημερινή συγκυρία.

γ) την (αποκλειστική) έμφαση της ατομικής ευθύνης. Καθώς η «ατομική ευθύνη» έχει αναδειχθεί ως μόνος ουσιαστικά άξονας της υλοποίησης των μέτρων κατά της πανδημίας, η συλλογική ευθύνη, η αξία της κοινωνικότητας, της αλληλεγγύης και της εύρυθμης και αποτελεσματικής λειτουργίας των δομών κοινωνικής προστασίας παραμερίζεται και ξεχνιέται. Έτσι, το μόνο που τελικά φαίνεται να εγγυάται την αποτελεσματικότητα της «ατομικής ευθύνης» είναι η αυταρχικότητα των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους. Η ακραία μάλιστα δράση των οποίων νομιμοποιείται. Καθώς λίγοι είναι πλέον εκείνοι που θα αναζητούν και θα διεκδικούν την κοινωνική συνδρομή των κρατικών κοινωνικών πολιτικών, πολλοί θα ανέχονται την καταστολή και τον αυταρχισμό. Αστυνόμευση αντί κοινωνικής αντιμετώπισης. ΜΑΤ αντί κοινωνικούς λειτουργούς κοκ.

δ) τον διατακτικό και όχι σπάνια αυταρχικό τόνο των αρχών «πολιτικής προστασίας». Οι έκτακτες και πειστικές συνθήκες φαίνεται να συμβάλουν στο να παραβλέπεται ο τόνος των αρχών που διαχειρίζονται τα μέτρα. Ωστόσο, για πολλούς από μας που ζήσαμε άλλες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας οι ομοιότητες και φυσικά οι συνειρμοί είναι τρομακτικοί. Γιατί είναι το ύφος εκτός φυσικά από το ήθος της πολιτείας που παράγει υλικά αποτελέσματα. Συμβάλλει στο κλίμα που επιδιώκει να μετατρέψει τους πολίτες σε υπηκόους και παθητικούς εκτελεστές των όποιων εκ των άνω εντολών. Πρόκειται για μια αισθητική της εξουσίας, που προφανώς δεν μπορεί να γίνει ανεκτή. Οι συχνές ηθικοπλαστικές διατυπώσεις και επιδερμικές συναισθηματικές αναφορές που καθημερινά πλέον οδηγούν «τα όργανα της τάξης» σε υπερβολικές και ακραίες συμπεριφορές αυτού του φορτίου /κληρονομιά της κρίσης.

ε) την αντιμετώπιση των έκτακτων μέτρων. Χωρίς αμφιβολία η ένταση και το επείγον της κρίσης επέβαλε μέτρα που κινούνται στο όριο του σεβασμού των συνταγματικών μας δικαιωμάτων καθώς και της Δημοκρατικής Αρχής. Αυτό δεν μπορεί παρά, το συντομότερο ,να αναταχθεί ώστε να μην αποτελέσει, ως ίσως επιδιώκεται, στοιχείο της αυριανής μας κανονικότητας. Πέρα όμως από τον εξ ανάγκης(;) περιορισμό ελευθεριών, η κρίση έχει επιβάλει πρακτικές που μετασχηματίζουν προς το δυσμενέστερο εργασιακές σχέσεις (βλ. φόρτο εργασίας στις επιχειρήσεις που δεν πλήττονται, τηλεργασία με άνευ όρων και ορίων άσκηση διευθυντικού δικαιώματος, αλλοίωση του ακαδημαϊκού χαρακτήρα του πανεπιστημίου και γενικότερα της παιδείας μέσα από την χωρίς προϋποθέσεις επιβολή της εξ αποστάσεων εκπαίδευσης κá). Ο κίνδυνος να επιβεβαιωθεί ότι «ουδέν μονιμότερο του προσωρινού» είναι υπαρκτός μια πολύ συγκεκριμένα συμφέροντα εμπράκτως ήδη αναμένουν την μονιμοποίηση αυτών των μέτρων.

Και στ) την επιλεκτική χρήση της διεθνούς εμπειρίας. Η, προς το παρόν, έγκαιρη αντιμετώπιση της πανδημίας, παρότι αποκάλυψε την σημασία του δημοσίου συστήματος υγείας, αλλά και την προνομιακή σχέση του ιδιωτικού τομέα με αυτό, έχει οδηγήσει με την βοήθεια των ΜΜΕ στην σχεδόν έπαρση (ενίοτε και αλαζονεία) της κυβέρνησης για το επιτυχημένο ελληνικό μοντέλο, σε σχέση με την ευρωπαϊκή και διεθνή αντίστοιχη εμπειρία. Αυτή η επικοινωνιακή και προφανώς επιδερμική σύγκριση, φαίνεται να επηρεάζει όχι μόνο τα τρέχοντα αλλά και τα μελλούμενα. Κατά συνέπεια ο κίνδυνος να εναρμονιστούν οι κυβερνητικοί σχεδιασμοί με τη λογική των αποφάσεων της πλειονότητας των χωρών της ΕΕ, θα καθηλώσει την «ζωή (μας) μετά» στη διαχείριση ενός συστήματος που συνεχώς παράγει κρίσεις. Κρίσεις, η επίλυση των οποίων συνεχώς οδηγεί σε δυσμενέστερες συνθήκες για τις υποτελείς τάξεις και στρώματα, όπως φυσικά και για την υλική παρουσία των αξιών της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Ας θυμηθούμε ότι η ελληνική ριζοσπαστική αριστερά, αναπτύχθηκε, εισήλθε στην κεντρική σκηνή ως κυβερνώσα αριστερά, ενέπνευσε το παγκόσμιο δημοκρατικό και προοδευτικό κίνημα (το «κάντο όπως ο ΣΥΡΙΖΑ» έγινε σχεδόν μόδα πολύ πέρα από τα ευρωπαϊκά σύνορά) όταν κινήθηκε με θάρρος, αυτοπεποίθηση και φαντασία ενάντια στις δεδομένες και εξ ορισμού αποδεκτές διεθνώς λύσεις.

Η πρόκληση της «ζωής μετά» πρέπει εκτός των άλλων να αντιμετωπίσει και τα παραπάνω. Η αναμενόμενη κανονικότητα δεν μπορεί και δεν πρέπει να θυμίζει αυτό που η κρίση στέλνει στο παρελθόν ούτε φυσικά να περιοριστεί από την απλή διαχείριση της δραματικής κατάστασης του οικονομικού πεδίου. Πρόκειται για την δεύτερη ευκαιρία της ριζοσπαστικής Αριστεράς μέσα στα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, να δείξει ότι είναι άλλη και όλα μπορεί να είναι αλλιώς. *Hic Rhodus, hic salta.*

* Ο Μιχάλης Σπουρδαλάκης είναι Κοσμήτορας της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του ΕΚΠΑ και Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του ιδίου πανεπιστημίου.